

НОВА ДОБА (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

Габсбурська монархія

Ірина СКОЧИЛАС

Церковні печатки Каньчужького деканату Перемиської греко-католицької єпархії кінця XVIII – початку XX ст.

На прикладі Каньчужького деканату розглядаються особливості функціонування парафіяльних та деканатського штампелів у Перемиській греко-католицькій єпархії. Простежено їхню еволюцію за різними параметрами: матеріали для відбитків, форма, розміри, легенда, сюжетне зображення.

Ключові слова: печатки, відтиски, Каньчужький деканат, легенда, сюжетне зображення.

Каньчужький деканат належить до невеликих за чисельністю деканатів Перемиської греко-католицької єпархії – всього 9 парафій. Протягом досліджуваного періоду в окремих парафіяльних канцеляріях використовували кілька матриць, які належали одному храмові (так, наприклад, 3 штампелі функціонувало у Лежайську, по 2 – у Дубрівці, Горицях, Кречовичах, Тарнавці, 1 – у Дубно, Курилівці, Миротині). Наявність кількох варіантів матриць в одному церковному уряді дозволяє простежити еволюцію матеріалів, які використовувалися для відтисків, мову легенд та їхнє змістовне наповнення, зміни у сюжетному зображенні тощо. Загалом досліджуваних печаток налічується 15 шт. (з них одна деканатська), не вдалося віднайти, на даний час, печатки лише для парафії Залісся.

Відтиски печаток збереглися на документах, переважно, фінансово-майнового характеру, офіційному листуванні¹, метричних свідоцтвах², статистичних відомостях про кількість оповідей, шлюбів, похоронів³, що датуються 1799-1916 рр.

У цей період матеріалом для відбитків слугували сургуч, сажа, папір та віск, чорнило, фарба. За формою всі виявлені печатки поділяються на овальні та круглі.

Легенди розташовувалися навколо сюжетного зображення. В одних випадках вони були відділені від малюнка двома концентричними колами чи овалами, в інших випадках – ні. У штемпелі парафії Миротин (1885) напис був відсутній. Це надзвичайно рідкісний випадок для парафіяльних печаток Перемиської греко-католицької єпархії.

Написи гравіювалися українською мовою – 13 шт., та латинською – 1 шт. (деканатська) Легенди фіксують, інституційну й конфесійну належність церков та їхню посвяту. Наприклад: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГОРИЦКОЙ: ВОЖДВИЖЕ: ЧНАГО: КРТА; ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЛЕЖАЙСКОЙ ХРА: ОУСП: П: БЦИ.; ГР. К. УРЯДЪ ПАРОХІЯЛЬНЫЙ* вЪ ДУБРОВЦА*. ГР. КАТ. УРЯД ПАРОХІЯЛЬНИЙ* в ТАРНАВЦІ* тощо. Написи виконано друкованим шрифтом. Подекуди трапляється вживання церковнослов'янських літер таких як «h, u».

Проаналізувавши виявлені печатки Каньчужького деканату можна виділити два основні підходи, які лежали в основі сюжету. Переважаючими були зображення постатей святих (Архангел Михаїл, св. Онуфрій, св. Юрій, св. Миколай – 4 шт.: Дубно (1823-1915), Дубрівка (1898), Кречовичі (1799-1899), Тарнавка (1799-1903) та богородичні й господні празники ((Успіння Пресвятої Богородиці та Воздвиження Честного хреста) – 4 шт.: Гориці (1885), Лежайськ (1885-1886, 1885-1899, 1902-1913)). Пов'язувалося це передусім з відображенням посвяти церков у сюжетних композиціях штемпелів. У невеликій кількості були представлені християнські символи (хрест – 3 шт.: Гориці (1899), Дубрівка (1898-1905), Кречовичі (1911-1916), кардинальський капелюх з китицями у деканатській печатці). Їхнє зображення було притаманне для печаток, виготовлених в кінці ХІХ – початку ХХ ст., це свідчить, що з часом, відбувається певне спрощення у підходах до карбування біблійних сюжетів.

На прикладі окремих парафій можна дуже точно простежити хронологічні межі функціонування їхніх штемпелів. Надзвичайно рідко трапляється можливість з точністю до місяців визначити період

використання певної матриці. Між першою та другою печатками однієї парафії, переважно, маємо хронологічні пробіли у кілька років а то й кілька десятків років. Тому надзвичайно цінною є інформація, що стосується матриці парафії Дубно, яка функціонувала з 1823 р. по березень 1915 р. (всього 92 роки), парафії Кречовичі – з 1799 р. по 1899 р. (100 років); Тарнавки – з 1799 р. по 1903 р. (104 роки).

Таким чином, проаналізувавши дати на усіх відомих нам документах із відтисками печаток спостерігаємо наступну картину: давні штемпелі вирізнялися досить тривалим терміном функціонування від 104 до 1 рр., натомість матриці виготовлені в останній третині XIX – на початку XX ст. використовувалися від 1 до 16 років.

Порівнюючи два а деколи й три різних варіанти печаток, що використовувалися в одному парафіяльному уряді можна простежити їхню еволюцію. У деяких парафіях бачимо тенденцію до збереження основних елементів, як у давніх так і в нових штемпелях. В інших навпаки – застосовуються зовсім відмінні підходи при карбуванні нових штемпелів.

Наприклад у Тарнавці перша печатка мала овальну форму розміром 24x31 мм, легенда виконана українською мовою: ПЕЧАТЬ [ЦЕРКВИ] ТАРНАВСКОЙ ХРА: С: АРХ: МИХАІЛА.; розташовувалась довкола сюжетного зображення, оточена зовнішнім та внутрішнім обідками у вигляді крапочок. В центрі було зображено крилатого Архангела Михаїла у військових обладунках, шоломі, у лівій руці – меч.

Друга печатка також овальна 32x40 мм, легенда виконана українською мовою: ГР. КАТ. УРЯД ПАРОХИЯЛЬНИЙ *в ТАРНАВЦІ*, розташовувалась довкола малюнку, оточена зовнішнім та внутрішнім обідками у вигляді крапочок. У центрі було зображено Св.Архангела Михаїла у довгому одязі, шоломі, за плечима – крила. Тут простежуються зміни у дрібних елементах композиції (відмінності в одязі, відсутність атрибутів).

У парафії Гориці перша печатка кругла діаметром 38 мм, легенда виконана українською мовою: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГОРИЦКОЙ: ВОЖДВИЖЕ: ЧНАГО: КРТА; розташовувалась довкола сюжетного зображення, оточена зовнішнім обідком у вигляді лінії. В центральному полі зображено сюжет Воздвиження Чесного Хреста: по центру постать у довгому одязі на голові митра, увінчана хрестом – у руках тримає великий двораменний хрест. Обабіч розташовано – по одній постаті у профіль (повернуті до центру).

Друга печатка кругла діаметром 36 мм, легенда виконана українською мовою: *Церковъ Честного и Животв; Креста въ Горицахъ. Напис йде по колу завершений півколом у центральному полі печатки. Два зовнішніх обідки у вигляді ліній. Зображення – хрест. У цьому випадку сюжет зазнав значних змін в порівнянні із давнішою печаткою (замість композиції – хрест), форма та розміри штемпеля, залишилися майже однаковими, зміст напису практично повністю збережений, але поданий в іншій послідовності

***

Проаналізувавши церковні печатки Каньчужького деканату Перемиської греко-католицької єпархії на протязі більш як столітнього періоду їхнього функціонування можна простежити їх еволюцію у різноманітних сфрагістичних параметрах. Зокрема, відбувалася зміна матеріалів, які слугували для відбитків, сургуч, віск та сажа поступалися чорнилу та фарбі. Легенди карбувалися переважно українською та рідко латинською мовами. Деканатські та парафіяльні штемпелі були носіями християнських символів та біблійних сюжетів. Еволюція сюжетних зображень церковних штемпелів відбувалася в напрямку їхнього спрощення, або цілковитого зникнення.

У каталозі подано назву парафії чи деканату; кількість віднайдених відтисків, хронологію документів на яких вони збереглися та місце зберігання; а також зафіксовано сфрагістичні параметри печаток: матеріал, форма, розмір, сюжетне зображення та легенду.

КАТАЛОГ

Каньчужький деканат. Перший варіант: 1 прим., 1885 р.

Матеріал відтисків: сажа. Форма: кругла. Розмір: 38 мм.

Зображення: Овальний щит з фігурними картушами, увінчаний короною з плюмажем пробитим стрілою (справа на ліво). Над ним кардинальський капелюх з 4-ма китицями по обидва боки. У центрі щита внизу зірка, вгорі хрест, а по середині, мабуть, перехрещені мечі.

Легенда: Напис по колу: SIGILLUM OFFICIA DEKANATUS KANCZU-GENSIS: . Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді крапочок.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1399. – Арк. 130.

Гориці. Перший варіант: 1 прим., 1885 р.

Матеріал відтисків: сажа. Форма: кругла. Розмір: 38 мм.

Зображення: Сюжет Воздвиження Чесного Хреста: по центру постать у довгому одязі на голові митра, увінчана хрестом – у руках тримає великий двораменний хрест. Обабіч розташовано – по одній постаті у профіль (повернуті до центру).

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ГОРИЦКОЙ: ВОЖДВ-ИЖЕ: ЧНАГО: КРТА. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1394. – Арк. 34.

Гориці. Другий варіант: 2 прим., 1899 р.

Матеріал відтисків: чорнило. **Форма:** кругла. **Розмір:** 36 мм.

Зображення: Хрест.

Легенда: Напис по колу завершений півколом: *Церковь Честного и Животв; Креста въ Горицахъ. Два зовнішніх обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1394. – Арк. 46, 47.

Дубно. Перший варіант: 9 прим., 1823-1915 рр.

Матеріал відтисків: папір та мастика, сажа, чорнило. **Форма:** кругла. **Розмір:** 37 мм.

Зображення: Св Юрій в обладунках (на голові шолом, в правій руці щит, у лівій – спис), верхи на коні, пронизує списом змія (з розкритою пащею, довгий закручений хвіст).

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВЕ: ДЕМБОНЬСКОЙ ХРАМА СТГО М: ГЕОРГІА:. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10753. – Арк. 86; Там само. – Спр. 426. – Арк. 18 зв.; Там само. – Оп. 20. – Спр. 1393. – Арк. 30, 33, 35, 37, 39, 43, 45.

Дубрівка. Перший варіант: 9 прим., 1803-1898 рр.

Матеріал відтисків: сургуч, фарба. **Форма:** кругла. **Розмір:** 39 мм.

Зображення: Св. Онуфрій на колінах, руки складені в молитві. Постать напів-повернута вправо, виразно подано риси обличчя, німб, довга борода до колін. Під ногами трава, з обох боків – дерева, справа – двораменний хрест.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ: ЦЕРКВЕ: ДОМЪБРОВЪС-КОИ: ХРА[МА]: ПРЕП: ОЦА: ОН✚Ф:. Літери «ПР» у слові «ПРЕП» об'єднано у один друкований символ – лігатуру. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді крапочок.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 1849. – Арк. 3; – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8019. – Арк. 10, 13, 25, 65; Там само. – Оп. 20. – Спр. 1392. – Арк. 29, 33, 34 зв., 39.

Дубрівка. Другий варіант: 4 прим., 1898-1905 рр.

Матеріал відтисків: чорнило. *Форма:* кругла. *Розмір:* 36 мм.

Зображення: Двораменний хрест.

Легенда: Напис по колу: ГР. К. УРЯДЪ ПАРОХІЯЛЬНЫЙ * въ ДУБРОВЦА*. Зовнішніх два обідки у вигляді лінії.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 8019. – Арк. 47, 112зв.; Там само. – Спр. 8020. – Арк. 5, 69.

Кречовичі. Перший варіант: 8 прим., 1799-1899 рр.

Матеріал відтисків: сажа, сургуч. *Форма:* кругла. *Розмір:* 38 мм.

Зображення: Св. Миколай у єпископському вбранні, на раменах – омофор, на голові – митра з хрестом, довкола німб, від якого в різні боки розходяться промінці. У правій руці тримає посох. Під ногами – тверда основа, зліва – рослина.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВЕ КРЕЧОВЦКОЙ ХРА: СТАЪ: ХР: НИКОЛАЪ. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді лінії.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1396. – Арк. 39, 49, 57, 60, 65 зв; Там само. – Оп. 13. – Спр. 11080. – Арк. 22 зв., 23; АРР. – Ф. 142. – Спр. 3534. – Арк. 22.

Кречовичі. Другий варіант: 2 прим., 1911-1916 рр.

Матеріал відтисків: чорнило, фарба. *Форма:* кругла. *Розмір:* 35 мм.

Зображення: хрест.

Легенда: Напис по колу: Гр. к. Урядъ парохіяльний * въ Кречовичехъ*. Два зовнішніх та внутрішній обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 48. – Спр. 154. – Арк. 22зв.; АРР. – Ф. 142. – Спр. 5326.

Курилівка. Перший варіант: 2 прим., 1885 р.

Матеріал відтисків: сажа. *Форма:* кругла. *Розмір:* 34 мм.

Зображення: не чітке.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧА[...] КОРИЛ[...]ВКА. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді лінії.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1397. – Арк. 42, 48.

Лежайськ. Перший варіант: 3 прим., 1885-1886 рр.

Матеріал відтисків: фарба. *Форма:* кругла. *Розмір:* 29 мм.

Зображення: Сюжет Успіння Богородиці: У центрі – лежить Богородиця над нею возвишається Ісус Христос з немовлям на

руках (алегоричний образ душі Богородиці), з обох боків біля Ісуса – по одному серафиму; над ложем стоять 5 осіб.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЛЕЖАЙСКОЙ ХРА: ОУСП: П: БЦИ. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді крапочок.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф.146. – Оп. 20. – Спр. 1396. – Арк. 67, 68зв.; Там само. – Спр.1399. – Арк. 123.

Лежайськ. Другий варіант: 6 прим., 1885-1899 рр.

Матеріал відтисків: фарба. *Форма:* кругла. *Розмір:* 31 мм.

Зображення: Сюжет Успіння Богородиці: У центрі – лежить Богородиця над нею на хмарах возвишається Ісус Христос з розведеними в боки руками, з обох боків біля Ісуса – по одному серафиму; над ложем стоять 5 осіб.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ ЦЕРКВИ ЛЕЖАЙСКОЙ ХРАМ: ОУСП: П: БЦИ. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1399. – Арк. 108, 108 зв., 125, 129, 131, 141.

Лежайськ. Третій варіант: 8 прим., 1902-1913 рр.

Матеріал відтисків: чорнило. *Форма:* овальна. *Розмір:* 36 мм.

Зображення: Богородиця з маленьким Ісусом на руках – поясне зображення.

Легенда: Напис по колу: ГР. К. УРЯДЪ ПАРОХІЯЛЬИЫЙ въ ЛЕЖАЙСКУ. Зовнішніх два обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10755. – Арк. 53, 61; Там само. – Спр. 10756. – Арк. 50, 77 зв.; APP. – Ф. 142. – Спр. 5324. – Арк. 310; Там само. – Спр. 5328. – Арк. 381, 388; Там само. – Спр. 5548.

Миротин. Перший варіант: 2 прим., 1885 р.

Матеріал відтисків: сажа. *Форма:* овальна. *Розмір:* 24x31 мм.

Зображення: Постаць з маленьким Ісусом на руках. На голові митра, довкола німб з зірочок, під ногами півмісяць.

Легенда: відсутня. Зовнішній обідок у вигляді крапочок.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1398. – Арк. 43, 44.

Тарнавка. Перший варіант: 9 прим., 1799-1903 рр.

Матеріал відтисків: сажа, сургуч, чорнило. *Форма:* кругла. *Розмір:* 38 мм.

Зображення: Св. Архангел Михаїл у військових обладунках (на грудях хрест), шоломі, у лівій руці – меч, вістрям вгору, за плечима – крила. Зображення 2/3 постаті.

Легенда: Напис по колу: ПЕЧАТЬ [ЦЕРКВИ] ТАРНАВСКОЙ ХРА:
С: АРХ: МИХАЇЛА. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді крапочок.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 159. – Оп. 9. – Спр. 1859. – Арк. 4, 5 зв., 7 зв., 8; Там само. – Ф. 146. – Оп. 20. – Спр. 1400. – Арк. 46, 49, 51; Там само. – Оп. 13. – Спр. 12312. – Арк. 133; АРР. – Ф. 142. – Спр. 3534. – Арк. 226.

Тарнавка. Другий варіант: 1 прим., 1910 р.

Матеріал відтисків: фарба. *Форма:* овальна. *Розмір:* 32x40 мм.

Зображення: Св. Архангел Михаїл у довгому одязі, шоломі, за плечима – крила.

Легенда: Напис по колу: ГР.КАТ. УРЯД ПАРОХИЯЛЬНИЙ *в ТАРНАВЦІ*. Зовнішній та внутрішній обідки у вигляді ліній.

Місце зберігання: ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 38. – Спр. 1052. – Арк. 1.

¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10650. – Арк. 166; Спр. 10057. – Арк. 109.

² Muzeum Historyczne w Sanoku (далі – MNS). – Спр. 515; ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 10597. – Арк. 49, 50.

³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 13. – Спр. 12157. – Арк. 117.

SUMMARY

Iryna Skochylias

Church Stamps in Kancuzkij Administrative Area of the Peremyshl' greek-catholic diocese of the 19-th – early 20-th centuries

For example Kanchuzkoho Dean considered features functioning parish and dekanatskoho dies in Przemyśl Greek Catholic diocese. Is traced their evolution on various parameters: materials for prints, shape, size, legend, plot images.

Keywords: print, prints, Kanchuzky dean, legend, plot images.

Ольга Котовська

Єврейський Львів кінця ХІХ ст.: невідомі факти із життя прогресивних Мізесів та ортодоксальних Орштайнів

Аналізуються події та настрої, які впливали на життя львівської єврейської громади Львова в часи царювання Франца Йосифа І. Детально дослідивши